

14. Документи, що надаються для проведення експертизи фінансово-кредитних операцій за кредитними договорами, укладеними між Банками та Позичальниками-фізичними особами. *ОН-ДІСЕ*. URL: <http://ondise.minjust.gov.ua/dokumenti-shho-nadayutsya-dlya-provedennya-ekspertizi-finansovo-kreditnix-operacij-za-kreditnimi-dogovorami-ukladenimi-mizh-bankami-ta-pozichalnikami-fizichnimi-osobami/>.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.17>

ДЕРЕВ'ЯНКО Н.З.

ТЕОРІЯ «ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ» ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

THEORY OF "GENERATION OF HUMAN RIGHTS" AND ITS IMPACT ON THE REGULATORY IMPLEMENTATION OF THE RIGHT TO RECEIVE PROFESSIONAL LEGAL ASSISTANCE IN UKRAINE

Актуальність статті полягає в тому, що особлива значимість професійної правничої допомоги в сучасних умовах викликана чинниками як позитивного, так і негативного характеру, серед яких: а) зростання ролі права в суспільних відносинах, юридичних механізмів задоволення суб'єктами різноманітних економічних, політичних, духовних та інших інтересів; б) недостатній рівень розвитку правової свідомості та правової культури громадян, часто вже не дозволяє їм використовувати в тій чи іншій життєвій ситуації навіть елементарні правові засоби для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів; в) недостатньо ефективна робота правоохоронної, в тому числі судової системи, коли без професійного правового сприяння громадяни не можуть відстояти свої права, свободи і законні інтереси, захиститися від свавілля з боку правоохоронних органів та ін. У статі аналізується теорія поколінь прав людини, а також міжнародне та вітчизняне законодавство у сфері забезпечення реалізації прав людини взагалі та права на отримання професійної правничої допомоги – зокрема. Аналіз нормативного забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні дозволив з'ясувати генезу та особливості вказаного забезпечення та дійти до наступних висновків: нормативне забезпечення реалізації прав людини пройшло умовно три «покоління прав» і перейшло у четвертий період, якому характерна нова світоглядна основа – людиноцентризм, а також вектор на вихід за межі розуміння прав як чисто політико-правового феномена і перетворення його на екосоціогуманістичне явище з орієнтацією на стійкий та інклюзивний розвиток людства; право на отримання професійної правничої допомоги в Україні має конституційні основи (закріплено у ст. 59 Конституції України), однак відсутнє детальне регламентація вказаного права в інших законодавчих актах; увесь масив нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію права на отримання професійної правничої допомоги в Україні умовно можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні; до загальних відносяться акти, що визначають право на отримання професійної правничої (правової) допомоги не деталізуючи його; до спеціальних відносяться акти, спрямовані на врегулювання окремого, спеціалізованого питання, такі, які безпосередньо стосуються права на отримання професійної правничої допомоги, а також діяльності суб'єктів, що покликані забезпечити реалізацію вказаного права.

Ключові слова: покоління прав людини, права людини, правнича допомога, четверте покоління прав.

The relevance of the article is that the special importance of professional legal assistance in modern conditions is caused by factors of both positive and negative nature, including: a) the growing role of law in public relations, legal mechanisms of satisfaction of various economic, political, spiritual and other interests; b) insufficient level of development of legal consciousness and legal culture of citizens, often does not allow them to use in this or that life situation even elementary legal means for realization of the rights, freedoms and lawful interests; c) insufficiently effective work of the law enforcement, including the judicial system, when without professional legal assistance, citizens can not defend their rights, freedoms and legitimate interests, protect themselves from arbitrariness by law enforcement agencies, etc. The article analyzes the theory of generations of human rights, as well as international and domestic legislation in the field of human rights in general and the right to professional legal assistance in particular. Analysis of the normative provision of the right to receive professional legal assistance in Ukraine allowed to find out the genesis and features of this provision and to come to the following conclusions: normative provision of the realization of human rights passed conditionally three "generations of rights" and passed to the fourth period – anthropocentrism, as well as a vector to go beyond the understanding of rights as a purely political and legal phenomenon and turn it into an eco-socio-humanistic phenomenon with a focus on sustainable and inclusive development of mankind; the right to receive professional legal assistance in Ukraine has a constitutional basis (enshrined in Article 59 of the Constitution of Ukraine), but there is no detailed regulation of this right in other legislation; the whole array of normative legal acts that ensure the implementation of the right to receive professional legal assistance in Ukraine can be divided into two groups: general and special; general acts include acts that determine the right to receive professional legal assistance without detailing it; special acts include acts aimed at resolving a separate, specialized issue, such as those directly related to the right to receive professional legal assistance, as well as the activities of entities designed to ensure the implementation of this right.

Key words: *human rights generation, human rights, legal aid, fourth generation of rights.*

Вступ. Особлива значимість професійної правничої допомоги в сучасних умовах викликана чинниками як позитивного, так і негативного характеру, серед яких: а) зростання ролі права в суспільних відносинах, юридичних механізмів задоволення суб'єктами різноманітних економічних, політичних, духовних та інших інтересів; б) недостатній рівень розвитку правової свідомості та правової культури громадян, часто вже не дозволяє їм використовувати в тій чи іншій життєвій ситуації навіть елементарні правові засоби для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів; в) недостатньо ефективна робота правоохоронної, в тому числі судової системи, коли без професійного правового сприяння громадяни не можуть відстояти свої права, свободи і законні інтереси, захиститися від свавілля з боку правоохоронних органів та ін. [1].

Нормативне забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні пройшло дуже тривалий час. Як вірно відзначив В. Горбаль, права різняться не тільки щодо сфер життєдіяльності, але і за часом виникнення, звідси – поява поняття «покоління прав людини» [2].

Метою статті провести аналіз думок різних науковців з приводу «покоління прав людини» та з'ясувати її вплив на нормативне забезпечення реалізації права на професійну правничу допомогу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Засновником теорії поділу прав людини на три покоління був французький правознавець чеського походження Карел Васак. У 1969 року він став першим генеральним секретарем в Міжнародному інституті прав людини в Страсбурзі, а вже у 1979 запропонував свою теорію «покоління прав людини», яка на його думку узгоджується з трьома положеннями Французької революції: свобода, рівність та братерство [3].

Першим поколінням прав людини визнаються ті традиційні ліберальні цінності, які були сформульовані в процесі здійснення буржуазних революцій, а потім конкретизовані і втілені в практиці та законодавстві демократичних держав [2]. «Першопрохідцем» в цій області була Англія, яка видала в період формування буржуазного ладу Петицію про право (1628), Habeas Corpus Act (1679), Білль про права (1689). Подальший розвиток ідеалів свободи і прав людини отримало втілення в великих історичних документах США: Декларації незалежності (1776), Конституції

США (1787), Білль про права (1791). У період буржуазної революції у Франції була прийнята Декларація прав людини і громадянина (1789), кожна стаття якої донині звучить сучасно і актуально. В Преамбулі зазначається: «... невігластво, забуття прав людини або зневага ними є єдиною причиною суспільних лих і зіпсованості урядів» [4].

«Громадянсько-політичні» права першого покоління прав людини були легітимізовані та отримали статус у міжнародному праві вже у середині ХХ-го століття у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року.

Друге покоління прав людини сформувалося в процесі боротьби народів за поліпшення свого економічного становища, підвищення культурного статусу (так звані «позитивні права»). Реалізація цієї категорії прав можлива лише за умови досягнення високого рівня організаційної, планової й інших форм діяльності держави щодо забезпечення зазначених прав [2]. Як вірно зазначає Л. Глухарєва, позитивування державою прав і свобод «першого покоління», що здійснювався на засадах ліберальної концепції має надзвичайно важливе значення, оскільки це сприяло згортанню традиційного суспільства й створювало сприятливі умови для становлення громадянського суспільства, за умов якого державна влада змушена була стати на шлях упорядкування своїх відносин з громадянами на правових засадах» [5; 6]. Яскравим прикладом нормативного закріплення позитивних права, можна назвати Маніфест кайзера Німеччини (1881 р.), яким запроваджувалася єдина система соціального забезпечення в країні (так звана бісмаркська соціальна політика) [6], що потім лягло в основу багатьох конституцій різних країн.

Отже, «соціально-економічні» права людини другого покоління гарантують рівні умови та режим їх дотримання. Вони не є правами, якими безпосередньо володіють особи, але становлять позитивні обов'язки уряду поважати та виконувати їх.

У період після другої світової війни стало формуватися третє покоління прав людини. Так, Карл Васак, до третього покоління відносить тільки колективні права, засновані на солідарності, так звані «права солідарності» – право на розвиток, на мирне співіснування, на здорове довкілля, на загальну спадщину людства, а також право на комунікацію, пов'язане з концепцією нового міжнародного інформаційного порядку [2].

Права людини щодо «колективного розвитку», узгоджуються з третім принципом поділу на три покоління прав – «братством». Вони становлять широкий клас прав, які отримали визнання в міжнародних угодах та договорах, але є найбільш суперечливими, ніж попередні групи. Вони значною мірою знайшли своє вираження в документах, які в міжнародному праві відносяться до так званого «м'якого права», до таких документів, наприклад, відносяться: Декларація про навколишнє середовище та його розвиток (1992 р.) та Проект декларації прав корінних народів (1994 р.).

Таким чином, теорія трьох поколінь дуже цінна у розумінні становлення нормативного забезпечення прав людини, однак містить у собі низку ключових позицій які приводять до дискусій про природу прав. Це також заохочує нас критично підходити до критичного осмислення власних припущень щодо прав, коли ми починаємо думати про деякі реальні проблеми, пов'язані із застосуванням прав людини. Так на сьогодні існує чимала дискусія з приводу переходу до четвертого періоду покоління прав.

Можна сказати, що сьогодні наукові дослідження в галузі прав людини знову відкриваються завдяки розвитку науки, техніки, виробництва. Однак науково-технічний прогрес має свої позитивні і негативні риси. З одного боку, розвиток науки і техніки принесли поліпшення рівня життя, нові робочі місця, але з іншого боку, досягнення медицини, генетики, біології та хімії поставили суспільство в якісно інший стан [7, с. 69]. Тобто людство опинилося на новій стадії розвитку, у зв'язку з чим вже давно виникла необхідність опрацювання нового – четвертого – покоління прав, які стануть викликом ХХІ ст., коли йтиметься мова «про виживання людства як біологічного виду, про збереження цивілізації, про космічну соціалізацію людства» [8, с. 730; 9, с. 37-38] та космізацію права [10].

Отже, ми погоджуємося з думкою тих авторів, що «покоління прав людини» вступило у четвертий свій період, де уявленню про права, свободи та обов'язки людини і громадянина притаманний світогляд екосоціогуманізму. Образно кажучи, «персоналізм» прав людини вмонтовується в контекст соціалізованого та колективізованого суспільства; ідея конституційної держави як держави правової, соціальної супроводжується принципами соціально орієнтованої ринкової економіки, соціальної солідарності, поєднанням прав із обов'язками, відповідальністю держави перед людиною – ось, власне, такою є наукова картина світоглядної основи екосоціогуманізму – «нового» гуманізму, нової філософської та світоглядної основи прав людини у ХХІ сторіччі. Ха-

рактерною ознакою цієї філософії прав людини є вихід за межі чисто юридичного контексту розуміння прав людини. На наш погляд, це і характеризує вектор сучасної теорії прав людини як морально-правового феномена (а не лише політико-правового, як це притаманно для класичного або соціального феномена прав людини в неklasичному розумінні) [5; 6; 9].

Таки чином, нормативне забезпечення реалізації прав людини пройшло умовно три «покоління прав» і перейшло у четвертий період, якому характерна нова світоглядна основа – людиноцентризм, а також вектор на вихід за межі розуміння прав як чисто політико-правового феномена і перетворення його на екосоціогуманістичне явище с орієнтацією на стійкий та інклюзивний розвиток людства.

Доктор юридичних наук О. Поляков зазначив, що «права людини існують не самі по собі, а пов'язані з правовими обов'язками, з правовими нормами та правовими текстами держави в рамках рекурсивної системи правових комунікацій» [11, с. 317-318].

Отже, нам необхідно проаналізувати, як на сьогоднішній день, реалізується право на отримання професійної правничої допомоги в Україні та які правові норми забезпечують реалізацію вказаного права.

Відомий філософ Д. Локк, автор ідеї суспільного договору вважав, що «Незважаючи на всілякі неправдиві тлумачення – метою закону є не знищення і не обмеження, а зберігання і розширення свободи. ... Там, де немає законів, там немає і свободи» [12]. Тим самим вказуючи на необхідність внутрішнього зв'язку між свободою і законом. Визнання, захист і реалізація невідчужуваних прав і свобод людини в громадянському становищі, за Локком, можливі, таким чином, лише за певних умов і гарантій. Серед таких умов – і правова якість закону (вираження і захист у законі прав і свобод індивідів), і належний устрій самої державності (шляхом поділу влади) [2].

Увесь масив нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію права на отримання професійної правничої допомоги в Україні умовно можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні. До загальних нормативно-правових актів відносяться положення Конституції України (ст. 59), Кримінальний кодекс України. Кримінально-процесуальний кодекс України, Цивільно-процесуальний кодекс України, Господарсько-процесуальний кодекс України та інших кодексів, в яких гарантується дотримання права на отримання правової допомоги; Закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про прокуратуру», «Про соціальні послуги» тощо.

До спеціальних відносяться акти, спрямовані на врегулювання окремого, спеціалізованого питання, такі, які безпосередньо стосуються права на отримання професійної правничої допомоги, а також діяльності суб'єктів, що покликані забезпечити реалізацію вказаного права. До таких відносяться: Рішення Конституційного Суду України: у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про право вільного вибору захисника); Висновок Конституційного суду України від 31.10.2019 № 4-в/2019 «Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України»; Законів України: від 21.06.2001 р. № 2533-III «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України»; від 03.10.2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів»; від 02.06.2011 р. № 3460-VI «Про безоплатну правову допомогу»; Постанова Верховної Ради України від 14.01.2020 р. № 434-IX «Про попереднє схвалення законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії)»; Постанова Кабінету Міністрів України від 06.06.2012 р. № 504 «Про утворення Координаційного центру з надання правової допомоги та ліквідацію Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції»; наказ Міністерство юстиції України від 14.08.2019 р. № 2551/5 «Про затвердження Положення про Наглядову раду Координаційного центру з надання правової допомоги»; Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 8 «Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві» тощо.

Висновки. Таким чином, аналіз нормативного забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні дозволив з'ясувати генезу та особливості вказаного забезпечення та дійти до наступних висновків: нормативне забезпечення реалізації прав людини пройшло умовно три «покоління прав» і перейшло у четвертий період, якому характерна нова сві-

тоглядна основа – людиноцентризм, а також вектор на вихід за межі розуміння прав як чисто політико-правового феномена і перетворення його на екосоціогуманістичне явище з орієнтацією на стійкий та інклюзивний розвиток людства; право на отримання професійної правничої допомоги в Україні має конституційні основи (закріплено у ст. 59 Конституції України), однак відсутнє детальне регламентація вказаного права в інших законодавчих актах; увесь масив нормативно-правових актів, що забезпечують реалізацію права на отримання професійної правничої допомоги в Україні умовно можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні; до загальних відносяться акти, що визначають право на отримання професійної правничої (правової) допомоги не деталізуючи його; до спеціальних відносяться акти, спрямовані на врегулювання окремого, спеціалізованого питання, такі, які безпосередньо стосуються права на отримання професійної правничої допомоги, а також діяльності суб'єктів, що покликані забезпечити реалізацію вказаного права.

Список використаних джерел:

1. Панченко В. Ю. Юридическая помощь личности (общетеоретический аспект): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Красноярск 2004. 32 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/yuridicheskaya-pomoshch-lichnosti-obshcheteoreticheskii-aspekt>
2. Горбаль В. М. Права людини у правовій думці надніпрянської України кінця XVIII – початку XX століття (індивідуалістичні концепції): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Харків 2001.
3. Three Generations of Human Rights. The Levin Institute, 2017. URL: <https://www.globalization101.org/three-generations-of-rights>.
4. ПРАВА ЧЕЛОВЕКА. *Большая российская энциклопедия*, 2020. URL: <https://bigenc.ru/law/text/3164669>.
5. Глухарева Л. Теория прав человека: предмет, методология, этапы развития. *Право и жизнь*, 2004. № 67 (3). URL: <http://www.law-n-life.ru/arch/n67.aspx>.
6. Загоруй Л. М., Загоруй І. С. До питання про класичне, некласичне і постнекласичне розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*, 2015. № 4. С. 16-24.
7. Абашидзе А. А. Солнцев А. М. Новое поколение прав человека: соматические права. *Московский журнал международного права*, 2009. № 1. С. 69-82.
8. Тиріна М. Покоління прав людини: проблеми сучасної класифікації. *Держава і право*. 2011. № 52. С. 728-732.
9. Несинова С. В., Князева Ю. С. Нове покоління прав людини: сучасні проблеми класифікації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «юридичні науки»*, 2015. № 2 (7). С. 36-42.
10. Сорока Л. В. Адміністративно-правовий механізм реалізації космічної доктрини України: теорія і практика. Київ: ФОП Чалчинська Н. В., 2020. 366 с.
11. Поляков А. В. Коммуникативный подход в общей теории права. *Проблемы философии права*, 2006-2007. Том IV-V. С. 60-67.
12. Джон Локк. Два трактата о правлении. Реформатский взгляд, 2020. URL: <https://www.reformed.org.ua/2/86/Locke>.